

УДК 2-18 (355.4)

І. К. Вітюк,

кандидат філософських наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
irenevik@i.ua
ORCID: 0000-0002-2998-6323

ВІЙНА У КОНТЕКСТІ ЕСХАТОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті аналізується есхатологічна парадигма сучасного світу, яка формується в результаті екстраполяції есхатологічних очікувань релігійного і позарелігійного характеру на ті процеси і події, які в сучасному глобальному світі актуалізують есхатологічну ідею. Наголошується, що серед чинників, які сприяють посиленню есхатологічної свідомості сучасної людини, особливе місце займає проблема війни.

У статті проаналізовано взаємозв'язок між війною і формуванням есхатологічних концепцій авраамічних релігій (їудаїзму, християнства, ісламу).

Ключові слова: есхатологія, есхатологічна свідомість, есхатологічна концепція, есхатологічна парадигма, образ майбутнього, кінець світу, війна.

Актуальність. Есхатологія, як вчення про кінцеву долю людини і людства, формується в глибинах міфологічного світогляду, розвиваючись і зміцнюючись в межах розвинутих релігійних систем, сьогодні виходить далеко за їх кордони. На сучасному етапі розвитку есхатологічних поглядів есхатологія залишається актуальним напрямом теології, сформувавшись у струнку систему догматів, у межах якої розглядається питання загальної (світової) та індивідуальної есхатології. Не обходить релігія у контексті есхатологічного вчення і питань есхатологічної теодицеї – виправдання Бога за майбутнє знищення світу і людини катастрофою планетарного масштабу. Релігійно-есхатологічні візії значним чином впливають на розвиток етичного вчення релігійних деномінацій, зумовлюючи відповідну поведінку віруючих у суспільстві.

Водночас тема есхатології вже давно хвилює не лише теологів і людей з релігійною свідомістю, а й широке коло науковців у різних галузях знань – від фізики, біології до філософії. Ідея "кінця світу" отримує свій подальший розвиток у позарелігійній сфері, оскільки у ході історії людства з абсолютно ірраціонально-фантастичної перспективи вона перетворюється на цілком потенційно можливу. Серед чинників, які роблять її такою, можна назвати як космічні катастрофи планетарного масштабу, так і нищення Землі самим людством. Останнє можливо, зокрема завдяки потенціалу ядерної зброї і як наслідок – загрози ядерної війни. Есхатологічну перспективу планети Земля, зокрема біосфери, як майбутній сценарій розглядають екологи, які досліджують екологічні проблеми, що сьогодні набули характеру глобальних. Усвідомлення реальності такої загрози може бути причиною есхатологічного алармізму не тільки в середовищі віруючих людей. Есхатологічну проблематику досліджували М. Гайдеггер, К. Барт, Р. Бульман, Д. Фрезер, А. Швейцер, В. Соловйов, М. Бердяєв, М. Федоров, К. Ясперс, О. Шпенглер, Е. Майер, П. Сорокін, К. Доусон, Р. Бенедикт, Ф. Нортроп, Т. Еліот, М. Херсковіц, А. Тойнбі, Н. Данилевський, К. Леонтьєв та інші.

Один із головних напрямів дослідження есхатологічної проблематики виходить із того, що найчастіше есхатологія розглядається як завершення земної історії, її кульмінація і трансценденція. Глобальні процеси, які відбуваються в сучасному світі, поглиблюють відчуття непевності людини у майбутньому, що в результаті призводить до актуалізації есхатологічних очікувань у різних сферах суспільного життя. Це дозволяє стверджувати, що для людини початку ХХІ століття притаманне есхатологічне світосприйняття, оскільки інформаційний простір значною мірою спрямований на формування есхатологічної парадигми, у якій перебуває глобальний світ сучасності. Посилюється есхатологічна свідомість людини також під впливом військового чинника, збройних конфліктів різного масштабу і тривалості в багатьох куточках світу.

Мета статті полягає в аналізі проблеми війни у контексті есхатологічної парадигми сучасного світу; спробі інтерпретації ролі війни у формуванні есхатології.

Виклад основного матеріалу. Війна вважається чи не найбільш значущим чинником актуалізації есхатологічних поглядів людства. Це чітко можна прослідкувати у біблійних текстах, зокрема пророцтвах, висловлених у книгах Єремії, Даниїла, Одкровення. Згідно з ними, історія землі увінчається війною, яка завершиться остаточною перемогою добра над злом. І хоча ідея остаточної битви цих двох дуалістичних начал з'являється задовго до християнства, саме авраамічні релігії надають їй завершеного вигляду.

Згадки про війни закріплені в історичних хроніках і священних текстах. Загалом, у Біблії згадується тридцять п'ять воєн [1]. Існує тенденція розглядати світовий історичний процес як історію воєн, яка лише переривається нетривалими періодами миру. У підручниках з історії саме війни розглядаються як важливі ключові моменти, після яких настає кінець одного світу і розпочинаються нові епохи.

Зв'язок між війнами й есхатологічним світовідчуттям цілком прозорий : будь-яка війна, окрім смерті загиблих у ній, що саме по собі означає перехід до "того" світу, несе насамперед дестабілізацію усталеного порядку, який гарантував стабільність, руйнування звичного стану речей, спустошення, знищення звичного, сакраментального для людини, що в результаті має призвести до переходу до іншого, незвичного, неусталеного, нестабільного, яке апіорі сприймається як стресовий чинник. Кожна історична епоха, ряд культур і цивілізацій виростають на руїнах попередніх, використовуючи їх як живильне підґрунтя, фундамент, основу, на яких вибудовує свої підвалини. Новий світопорядок освячується новою ідеологією, якою найчастіше – як показує історія – виступає релігія. Кожна релігія у частині віровчення має виправдати встановлення певного стану речей у даний час на даній території, пояснивши відповідним чином логічність занепаду попередньої ідеологічної системи, на зміну якій приходить. І війна, у результаті якої запроваджується та чи інша релігія, набуває статусу "священної", вона стає виправданою, оскільки відтепер вважається "санкціонованою" вищими силами. Такою священною війною у Біблії названо, наприклад, завоювання "землі обітованої" [2: 221–246]. Згодом формується уявлення про "святую землю", яка була ареною розгортання "священної історії" і відтак є місцем зосередження багатьох святих авраамічних релігій, що робить її бажаним об'єктом завоювань і територією конфліктів аж до сьогодні.

Есхатологічні очікування властиві історії ізраїльського народу загалом. Їх священні тексти сповнені як аналізом передумов катастрофізму, який очікував їх на різних етапах історії, так і теодиційних мотивів : вони своєю поведінкою заслужили таку участь. Так, есхатологія постає для Древнього Ізраїлю як процес "виховання" обраного народу і його руху до "мети". Одне з найдавніших джерел, відоме під назвою Елогіст, завершується "Божественним покаранням", катастрофою для народу Ізраїля : руйнуванням Єрусалима і падінням Іудеї. Проте залишається надія на майбутнє, оскільки династія Давида не була знищена і єдність народу під керівництвом нащадка із роду Давида буде досягнута у майбутньому [3: 28]. Ідея покарання як очищення перед настанням есхатологічних подій чи прийняття своєї остаточної участі, знаходить також втілення в іудаїстській концепції жертвоприношення як звільнення від гріхів, викуплення гріхів. Таким чином, у межах іудаїзму формується принципово нова модель жертвоприношення : задобрювання як прохання до вищих сил, під час якого ті ніби беруться в заручники за допомогою дарів-пожертв, поступається місцем задобрювання як вибачення за порушення норм, апеляція до вищих сил із проханням помилювання за гріхи.

Зсув цивілізацій відбувається значною мірою завдяки релігійному чиннику, про що говорить А. Тойнбі. Він відводить їй роль цивілізаційного фактора, втрата якого неминуче призводить до руйнації цивілізації, в результаті чого та опиняється у становищі підкореного іншою цивілізацією, натхненною іншою релігією [4: 32]. Так, наприклад, на зміну Римській імперії, яка породжує християнство, але не переживає його становлення, приходить середньовічна Європа – "продукт" християнської релігії та ідеології і водночас невичерпне джерело, яке підживлює християнське віровчення. Саме цей перехід від варварського світу до християнського освітлює Августин Аврелій у творі "Про град Божий" [5], відзначаючи, що для дохристиянського світогляду війни вважалися засобом, за допомогою якого "божественне провидіння" виправляло людську "зіпсованість", а для праведних війни вважалися засобом "випробування і перенесення до кращого світу". Християнство як ідеологічна система у ході історичного процесу часто зловживає постулатом "війни за віру". Він видається корисним як Церкві, яка активно поширює практику хрестових походів, так і світській владі для виправдання колонізаторської політики. В обох випадках спостерігається експансія християнської релігії, яка активно витісняє попередні вірування на підкорених територіях.

Історія біблійних воєн, яку християнська культова практика тактовно оминає у процесі богослужінь чи дослідженні текстів Святого Письма, подекуди тлумачиться як можливість для виправдання актів геноциду. Ф. Дженкінс у праці "Войни за Бога : Насиліе в Біблії" [6: 50] для ілюстрації цієї тези наводить приклад подій 1994 року в Руанді, коли відбулася "етнічна чистка" : хуту знищували своїх сусідів тутсі, "згадуючи царя Саула".

Війна, яка неминуче веде за собою руйнацію, сприймається як одна з необхідних есхатологічних передумов кінця світу. Християнство вибудовує віровчення на Нагірній Проповіді Ісуса Христа, у якій звучить обіцянка "вбогим духом", "засмученим", "лагідним", "голодним та спрагненим правди", "миловивим", "чистим серцем", "миротворцям", "вигнаним за правду" "Царства Небесного", а також усіх благ, які у ньому будуть : "утішення", успадкування землі, правди, помилювання, можливості "бачити Бога", називатися "синами Божими" тощо (Мф. 51–11) [2: 6–7]. Більшість Заповідей Блаженства мають есхатологічний характер, оскільки спрямовані на блага, досяжні лише після або смерті людини і потрапляння у рай (католицизм, православ'я, частина протестантських деномінацій), або після другого приходу Ісуса Христа (протестантизм). Перший етап історії християнства – етап актуальної есхатології. І лише потім християнство з есхатологічного стає історичним.

Посилення есхатологічних очікувань в історії припадає на періоди, коли відбувається збіг природних і соціальних катаклізмів. Епоха середніх віків пережила не один розквіт есхатологічного ренесансу.

Кінець першого тисячоліття нашої ери породжує есхатологічний містичний рух – міленаризм (хіліазм), пов'язаний з очікуванням тисячолітнього царства. Проте ряд чинників став на заваді формуванню масової есхатологічної істерії, зокрема неосвіченість людей, відсутність засобів масової комунікації, погана поінформованість населення. Дещо інша картина спостерігається у XIV–XV ст., коли людина стає "підготовленою" до сприйняття есхатологічного світовідчуття як даності і найближчої перспективи. Цьому сприяють пандемія чуми, столітня війна між Францією та Англією, турецька експансія на території Європи, локальні війни, повстання та інші соціальні заворушення. Війни, за словами М. Бердяєва призводять до "гострого есхатологічного відчуття наближення кінця" [7], що підтримувалося освіченими верствами населення серед жителів міст і через поширення друкованої продукції (листівок, брошур, памфлетів).

Взаємозв'язок есхатології і війни осмислює відомий релігійний філософ М. Бердяєв, у період між двома світовими війнами, кожна з яких мала есхатологічне значення для епохи. Він відзначає, що посилення есхатологічних очікувань відбувається у "катастрофічні епохи", наповнені війнами, адже війна є "дотиком до кінця історії", її "внутрішнім апокаліпсисом". Цей висновок дає М. Бердяєву підстави тлумачити війну як саму історію, а філософію Апокаліпсису – як філософію історії [7]. Однак, як мислитель, на чію долю випав жереб двох світових воєн і революцій, він проводить паралель між війнами і революціями у контексті можливості розкриття людьми свого творчого потенціалу, що дає перспективи "преображення" життя [7]. Проте водночас для М. Бердяєва людина є не пасивним об'єктом есхатології, а її активним суб'єктом – творцем світової історії і відповідно "кінця історії і світу" [7].

XX століття загалом відіграє особливу роль у глобальній есхатологічній картині. Якщо католицизм і православ'я розглядають есхатологію, передусім, як індивідуальну, зосереджуючись на есхатологічних перспективах індивідуального людського буття, і не акцентуючи увагу на проблемі "кінця світу", сучасні протестантські деномінації відзначаються високим ступенем алармізму саме через заглибленість у загальну есхатологічну проблематику.

У сучасному протестантизмі прийнято особливого переапокаліптичного значення надавати XX століттю завдяки тому, що змінюється характер воєн: вони набувають світового глобального масштабу, до них виявляється втягнутим усе людство. І це робить світові війни "ознакою" "останнього часу" (єговістська теологія). Проте вона вважається лише однією із ряду інших пророчих знамень, зокрема глобальних проблем людства, морального занепаду, природних катаклізмів, вандалізму, тероризму, наркоманії тощо [8: 457–458]. Серед інших видів воєн, навіть світового масштабу, на особливий есхатологічний статус заслуговує загроза ядерної війни в сучасному світі, яку деякі протестантські деномінації, наприклад, Церква адвентистів сьомого дня, розглядають не лише ознакою наближення кінця світу, а й цілком реальним його потенційним чинником [9: 32–33]. З одного боку, сучасний адвентизм як християнська конфесія стоїть на позиціях неможливості вирахування точної дати кінця світу, хоча парадоксально, що сам рух виникає внаслідок декількох спроб вирахувати цю дату. З іншого боку, серед усіх протестантських деномінацій саме адвентизм є найбільш методологічно раціоналізованим напрямом у тому смислі, що для обґрунтування засад свого віровчення, теологи адвентизму використовують усю повноту інформації наукового характеру з різних галузей знань: медицини, біології, генетики, фізики, математики та ін.

Ту ж суперечність спостерігаємо і в розумінні того, яким чином завершиться історія землі і людства. З одного боку, Біблія дає чіткі вказівки щодо цього: "відкриється небо", з'явиться Ісус Христос судити і воювати (Одрк. 19 :11) [2: 239], з іншого, ядерний потенціал людства і присутність на політичній арені світу цілого клубу ядерних держав, у якому їх вісім, за непідтвердженою (як і не спростованою!) інформацією – дев'ять (Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Франція, Китай, Пакистан, Північна Корея, Індія, можливо, Ізраїль), дає усі підстави до стурбованості з цього приводу.

Сучасні локальні війни і військові конфлікти, які для свідомості людини в добу засобів масової комунікації сприймаються як буденне явище, мають усі перспективи набути глобального масштабу. Вони так чи інакше зачіпають глобальні процеси, які відбуваються у світі: масові міграції населення із зон конфліктів до розвинених країн, посилення економічного тиску на економіку цих країн як наслідок; зміна релігійної карти світу; нова поляризація світу, що проявляється у спробах територіального перерозподілу, створення нових політично-економічних блоків тощо.

Сьогодні існує тенденція військові конфлікти офіційно не визнавати військовими, застосовуючи до них термін "антитерористичні операції". Прикладом такого дуалізму можна навести події на Донбасі, які тривають ще з 2014 року, але досі офіційно не мають статусу військових. Відтак, не можна у контексті проблеми війни обійти увагою явище тероризму, яке сягає таких масштабів, що дозволяє говорити про переростання у терористичну війну і формування терористичної організації-держави ІДІЛ.

Наймолодша авраамічна релігія – іслам значною мірою успадковує есхатологію Біблійного характеру, але надає їй самобутній рис. Співвідношення понять "есхатологія" і "війна" в ісламі також заслуговує на увагу. Особливості ісламського розуміння цієї проблеми висвітлено у хадисах. Як і в інших авраамічних

релігіях, в ісламі розроблено цілу систему "знамень" наближення Судного дня, про які говорив ще пророк Мухаммед.

Чільне місце серед пророцтв займають "війни і смута всередині ісламу": "Не наступить година (Судний день), поки не битимуться між собою дві величезні спільноти. І відбудеться між ними велике побоїще, хоча обидві (спільноти) закликатимуть один одного (до ісламу)" [10]. Іншою однакою проголошуються "зовнішні війни", якими Мухаммед обіцяв розширення території ісламської держави. Пророцтво вважається здійсненим, оскільки ще за другого халіфа Омара були завойовані більшість з територій, про які говорив Мухаммед [10]. Проте ідея джихаду як війни за віру у філософських роздумах ісламських мислителів розглядається також в етичному аспекті, у тісному зв'язку з проблемою співвідношення добра і зла. Так, представник ісламської філософської думки епохи пізнього середньовіччя Шраф ад-Дін аль-Кирімі (?–1440) стверджує, що джихад стає добром лише тому, що "звеличує слово Боже та перемагає Його ворогів", проте не вважається добром сам по собі, оскільки "завдає страждань творінням та спустошує землю" [11: 53].

Апокаліптизм усвідомлення загрози третьої світової війни гармонійно вписується у підняте М. Бердяєвим питання співвідношення християнської есхатології і прогресу [7]. Кінець світу усвідомлюється як потенційно можливий і "рукотворний", як наслідок розв'язання ядерної війни, яка зачепить усіх без винятку на землі. Серед інших причин есхатологічної свідомості сучасної людини можна назвати також екологічний фактор, який сприймається як безпосередній атрибут прогресу.

Есхатологія, як кінець світу, може бути не лише наслідком війни, чи навпаки: результатом есхатологічного завершення світу може бути не лише війна. Є й інший сценарій – "преображення світу" через істинну творчість, вільний акт, що є моральним і духовним і який закінчує "цей світ". Така інтерпретація есхатологізму виходить із розуміння співвідношення добра і зла. Прояви зла неминуче мають наслідком Страшний Суд, який, відтак, не є зовнішнім покаранням Бога [7: 8–10]. Таким чином мислитель вирішує проблему Теодицеї, знімаючи з Бога відповідальність за есхатологію "цього світу" як покарання, залишаючи Йому роль Того, Хто звільняє і просвітлює. Зворотним боком Страшного Суду в есхатологічному сценарії є перетворення світу на "нове небо" і "нову землю".

Сприйняття есхатологічної ідеї у її "песимістичному" варіанті [7: 8–9] у жодному випадку не передбачає пасивності, зокрема соціальної. Навпаки, її намагаються використати для виправдання нібито "угодних Богу" справ, встановлення панування сильної влади / класу/ нації/ держави, спираючись на постулат гріховності людської природи і як наслідок – необхідності запровадження жорстких засобів контролю над її проявами. Есхатологічна проблема, яку в історії людства ставлять війни, на думку М. Бердяєва, полягає в проблемі особи, її безумовної і найвищої цінності, адже найбільші злочини і війни здійснюються не окремими особами, а колективами, державами, націями, суспільствами [7: 11]. Прикладом взяття відповідальності за війни та інші злочини Католицької церкви за всю історію її існування можна назвати каяття папи Івана Павла II у 2000 році, а також його звернення до Церкви із закликом зробити те ж саме. При цьому Іван Павло II урочисто пообіцяв ніколи не порушувати заповідь любові до ближнього в найширшому її розумінні.

Навіть найбільш поширений сьогодні есхатологічний сценарій – кінець світу, представлений уявленнями авраамічних релігій, не має однобічного негативного забарвлення. Історія світу в есхатологічній парадигмі авраамічних релігій має дуалістичний характер, вона закінчується як страшною війною, так і вічним миром [7: 13]. Такий дуалізм передбачає свободу індивідуального морального вибору: життя як підготовки до кари чи преображення світу. Виходячи у сферу морально-етичної проблематики, не можна оминати заповідь блаженства, що стосується миротворців, які "синами Божими стануть" (Мф. 5:9) [2: 7]. Християнство, як струнка теологічна система, дивовижно поєднує есхатологічні мотиви з моторошними картинами Страшного Суду із настроями Нагірної проповіді, заповідями любові, що вважаються "головними", і "золотим правилом моральності". Такий широкий тематичний діапазон дає простір для тлумачень і їх екстраполяцію на сучасність.

Висновки. Присутній у сучасному глобальному світі образ майбутнього значною мірою перебуває у межах есхатологічної парадигми релігійного чи позерелігійного характеру. Есхатологічна свідомість сучасної людини не обмежується релігійним чинником і не можна стверджувати, що на сто відсотків закорінена у ньому. Проте поживлення військової активності в різних "гарячих точках" світу сьогодні, з одного боку, і достатня (хоча й досить поверхова) поінформованість про конфлікти сприяють росту популярності ідеї "кінця світу", як і спекуляцій довкола неї. У таких умовах потенційно можливе впадання у крайнощі – чи то масову істерію, з пошуками знамень кінця світу в кожній події, що відбувається, чи навпаки, тенденції до ескапізму, уникнення будь-яких згадок про них. Безперечним залишається факт актуальності есхатологічних концепцій, як релігійних, так і секулярного характеру, що з одного боку, постають як результат викликів сьогодення, а з іншого – водночас є викликом для людини, її здібностей перетворювати цей світ, робити його кращим. Людина завжди живе майбутнім, його очікуванням і плануванням, спираючись на досвід минулого і передбачення бажаного прийдешнього. Наше сьогодні для нащадків буде історією, яка формуватиме антиципації завтрашнього дня. І людина-

сучасник в силах перетворювати наявні очікування таким чином, щоб вибір наступних поколінь був на користь майбутніх сценаріїв неесхатологічного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. How many wars are mentioned in the Bible? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.answers.com/Q/How_many_wars_are_mentioned_in_the_Bible.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту ; [пер. з давньоєвр. та давньогрец. Укр. Бібл. тов.]. – К. : Українське Біблійне товариство, 1994.
3. Бультман Р. История и эсхатология. Присутствие вечности : [монография] / Рудольф Бультман. – Пер. с англ. А. М. Руткевич. – М. : "Канон +" РООИ "Реабилитация", 2012. – 208 с.
4. Тойнби А. Дж. Исследование истории : Возникновение, рост и распад цивилизаций / Арнольд Дж. Тойнби ; пер.с англ. К. Я. Кожурина. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2009. – 670 с.
5. Августин Блаженный О граде Божием [Електронний ресурс] / Блаженный Августин. – Режим доступу : http://royallib.com/read/blagenniy_avgustin/o_grade_bogiem.html#0.
6. Дженкинс Ф. Войны за Бога : Насилие в Библии / Филипп Дженкинс ; [пер. с англ. М. И. Завалова]. – М. : Эксмо, 2013. – 448 с.
7. Бердяев Н. А. Война и эсхатология [Електронний ресурс] Николай Бердяев // Журнал "Путь". – № 61. – Режим доступу до статті : <http://www.odinblago.ru/path/61/1>.
8. Докаш В. Кінець світу : еволюція протестантської інтерпретації : [монографія] / Віталій Докаш. – Київ-Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 544 с.
9. Финли М. Пророчества исполняются : [пер. с англ.] / Марк Финли – Заокский : Источник жизни, 2005. – 288 с.
10. Есхатология, або ознаки Судного Дня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrshodnavstvo.wordpress.com/2009/09/26/есхатология-або-ознаки-судного-дня/>.
11. Якубович М. Ислам в Україні історія і сучасність / Михайло Якубович. – Вінниця ТОВ "Нілан-ЛТД", 2016. – 264 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. How many wars are mentioned in the Bible? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.answers.com/Q/How_many_wars_are_mentioned_in_the_Bible.
2. Bibliia abo Knigi Sviatogo Pis'ma Starogo i Novogo Zapovitu iz movi davnioievreiskoi ta grechkoi na ukrains'ku nanovo perekladena [Holy Bible]. – UBT, 1994.
3. Bul'tman R. Istoriia i eskhatolohiia. Prysutnstviie vechnosti [History and Eschatology. Presence of Eternity] : [monohrafiia] / Rudol'f Bul'tman. – Per. s anhl. A. M. Rutkevych. – M. : "Kanon +" ROOY "Reabilitatsiia", 2012. – 208 s.
4. Toynbi A. Dzh. Issledovaniie istorii : Vozniknoveniie, rost i raspad tsivilizatsii [Researches of History : the Geneses, Breakdowns and Disintegrations of Civilizations] / Arnol'd Dzh. Toynby ; per. s anhl. K. Ya. Kozhurina. – M. : AST : AST MOSKVA, 2009. – 670 s.
5. Avhustyn Blazhennyi O hrade Bozhyem [The City of God] [Elektronnyi resurs] / Blazhennyi Avhustyn. – Rezhym dostupu : http://royallib.com/read/blagenniy_avgustin/o_grade_bogiem.html#0.
6. Dzhenskyns F. Voyny za Boha : Nasiliie v Byblii [Wars of God : Violence in the Bible] / Fylypp Dzhenskyns ; [per. s anhl. M. Y. Zavalova]. – M. : Eksmo, 2013. – 448 s.
7. Berdiaev N. A. Voyna i eskhatolohiia [War and Eschatology] [Elektronnyi resurs] / Nikolai Berdiaev // Zhurnal "Put'" [Journal "Road"]. – № 61. – Rezhym dostupu do statii : <http://www.odinblago.ru/path/61/1>.
8. Dokash V. Kinets' svitu : evolyutsiia protestants'koi interpretatsii [End of the World : Evolution of Protestant Interpretation] : [monohrafiia] / Vitalii Dokash. – Kyiv-Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2007. – 544 s.
9. Finli M. Prorochestva ispolniaiutsia [Prophets Come True] : [per. s anhl.] / Mark Finli. – Zaokskyy : Istochnyk zhyzny, 2005. – 288 s.
10. Eskhatolohiia, abo oznaky Sudnoho Dnia [Eschatology or Doomsday Signs] [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <https://ukrshodnavstvo.wordpress.com/2009/09/26/eskhatolohiya-або-ознаky-sudnoho-dnya/>.
11. Yakubovych M. Islam v Ukraini : istoriia i suchasnist' [Islam in Ukraine : History and Nowadays] / Mykhailo Yakubovych. – Vinnytsia TOV "Nilan-LTD", 2016. – 264 s.

Витюк И. К. Война в контексте эсхатологической парадигмы современного мира.

В статье анализируется эсхатологическая парадигма современного мира, которая формируется в результате экстраполяции эсхатологических ожиданий религиозного и нерелигиозного характера на те процессы и события, которые в современном глобальном мире актуализируют эсхатологическую идею. Акцентируется, что среди факторов, которые способствуют усилению эсхатологического сознания современного человека, особое место занимает проблема войны. В статье проанализирована взаимосвязь между войной и формированием эсхатологических концепций авраамических религий (иудаизма, христианства, ислама).

Ключевые слова: эсхатология, эсхатологическое сознание, эсхатологическая концепция, эсхатологическая парадигма, образ будущего, конец света, война.

Vityuk I. K. War in the Context of Eschatological Paradigm of the Modern World.

The research deals with eschatological paradigm of the modern world that is formed as a result of eschatological expectations (both religious and non-religious) extrapolation on the processes and events which in contemporary global world make eschatological idea actual. The aim of the article is to analyze problem of war in the context of eschatological paradigm of the modern world. The attempt to interpret role of war in eschatology formation process is made. Global processes that take place in the modern world escalate human feeling of uncertainty about the future and that is the reason why eschatological expectations penetrate into different spheres of social life. As a result we can say that eschatological consciousness is considered to be inherent of a person living nowadays as information space is full of data concerning eschatological expectations. It is stated in the article that eschatological paradigm is characteristic of the modern world. It is emphasized that among factors that are favourable for eschatological consciousness escalation war is considered to be the most determinative. In the article correlation between war and eschatological concept of abrahamic religions (Judaism, Christianity, Islam) formation is analyzed.

Key words: *eschatology, eschatological consciousness, eschatological concept, eschatological paradigm, image of the future, doomsday, war.*